

УДК 811.163.3'373.7

УДК 811.112.2'373.7

Бисера СТАНКОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

МЕТАФОРИЧКИ КОНЦЕПТИ НА СОМАТСКИТЕ ФРАЗЕМИ СО КОМПОНЕНТА *СРЦЕ* ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Фразеологијата е рефлексija на менталитетот, културата, социјалниот развој и на начинот на кој говорителите на тој јазик го перцепираат светот. Особено значајно место во фразеологијата заземаат соматските фраземи кои можат да откријат каква улога и значење имаат називите за делови од телото во еден јазик. Овој текст е обид да се анализираат соматизмите со компонента *срце* во македонскиот и во германскиот јазик, со цел да се утврдат сличностите и разликите помеѓу двата јазика користејќи и дополнувајќи ги метафоричките концепти на Лејкоф и Џонсон (2004) кои го прошируваат концептот на метафора надвор од класичните реторички дефиниции и укажуваат дека секојдневните метафорички изрази обично сугерираат когнитивни обрасци.

Клучни зборови: соматски фраземи, срце, компаративна фразеологија, метафорички концепти.

Вовед

Главната цел на оваа анализа е контрастивното проучување на метафоричните концепти врз основа на соматски фраземи со компонента *срце* во македонскиот и во германскиот јазик. Анализата се базира врз наодите на когнитивната лингвистика, која истражува како светот е лингвистички концептуализиран. „Соматските фраземи обично служат како израз на емоционалните, на менталните карактеристики и на различните активности на личноста, го одразуваат нејзиниот однос кон околината и претставуваат израз на традиционалната симболика на говорот на телото, како и на локалните и вообичаени традиции и суеверија“ (Földes 1985: 21). Соматските фраземи претставуваат 15-20% од сите фраземи во современиот германски јазик (Reichstein 1994: 21),

додека соматските фраземи со компонента *срце* го заземаат третото место меѓу соматизмите во германскиот и во францускиот јазик кои вклучуваат компонентите: *рака, лава, срце, око, ноќа* (Gresiano 1998b: 144). Според Мирчевска-Бошева/Делова-Силјанова, во македонскиот јазик има 134 соматски фраземи со компонента *срце* (2014: 79). Уште во античко време срцето било центар на животната сила и на душата. Тоа е изворот на различни чувства: љубов и омраза, радост и тага, храброст и страв или паника, среќа и несреќа, тага и олеснување итн. Срцето е место кадешто се раѓаат чувствата и емоциите (мак. *желбаџа / чувсџивоџа му се роди во срцеџа*) и сад во кој тие се влеваат (мак. *срцеџа ми се исџолни со оџиров / џаџа*). Тоа многу често се заменува со зборот *душа* особено во релација со чувствата на среќа или тага: гер. *jm. blutet das Herz* (мак. *срцеџа ми крвари*), *jm. geht das Herz auf* (мак. *ке му излезе срцеџа*), *die Herzen [der Frauen] brechen* (мак. *џи скрџи женскиџе срце*), *jm. sein Herz verschenken* (мак. *некому му џо џогари срцеџа*), *sein Herz an jn. verlieren* (мак. *ја џуби џаваџа џо некоџо*), *etw. greift ans Herz; sprechen wie es einem ums Herz ist* (мак. *зборува како му е на душаџа/срцеџа*); *wissen, wie es jm. ums Herz ist* (мак. *знае како му е околу срцеџа*); *sein Herz sprechen lassen* (мак. *зборува ог срце*); *jm. ans Herz gehen/greifen/rühren* (мак. *џо гоџре го срцеџа*), *jm. mitten ins Herz treffen* (мак. *џо џроџна џраво во срце*).

Срцето се користи и за изразување на:

- **љубов:** *sein Herz für jn./etw. entdecken* (мак. *џо оџвори срцеџа некому/на неџџо*); *jm. sein Herz schenken* (мак. *џо џогари своеџо срце некому*);
- **храброст:** *sich ein Herz fassen; nicht das Herz haben etw. zu tun* (мак. *нема срце га сџори неџџо*); *mein Herz hat mich verlassen, jd. hat sein Herz verloren* (мак. *нема срце/храбросџ*);
- **сочувство:** *ein Herz für jn./etw. zeigen/haben* (мак. *има срце за некоџо или неџџо*); *das Herz für jn./etw. bluten lassen* (мак. *му крвари срцеџа за некоџо/неџџо*);
- **карактер или став:** *sich ein junges Herz bewahren* (мак. *си џо сочува младоџо срце/гџх*); *ein goldenes Herz haben* (мак. *има злаџно/добро срце*); *ein Herz von Stein haben* (мак. *има срце ог камен*); *das Herz auf der Zunge tragen/haben; das Herz auf dem rechten Fleck haben.*

Лејкоф и Џонсон разликуваат три вида метафори: структурни метафори, метафори за ориентација и онтолошки метафори.

Структурни метафори според нив се *Арџументирањето е војна* или *Времето е пари*. „Досега го истраживме она што ќе го наречеме структурни метафори, случаи кога еден концепт е метафорично структуриран во однос на друг“ (Lakoff/Johnson 2003: 14).

За разлика од структурните метафори, метафорите за ориентација се темелат на положбата на телата и гестикуирањето затоа што среќата се поврзува со искуството дека исправеното држење обично значи здравје или благосостојба на телото, дека луѓето лежат кога се болни или ги спуштаат главите кога се тажни.

Онтолошки метафори: човечкото тело и емоциите се објекти, а апстрактните чувства се сфатат како супстанца, на пр. гневот е жешка супстанца. Според нив суштината на метафорите е разбирање на една појава низ призмата на друга појава (2003:5).

Методологија и анализа

Методологијата ја опфаќа анализата на секој пример во рамките на основниот метафорично структуриран концепт, а потоа, соматизмите со компонента *срце* се класифицираат според концептуалната метафора во македонскиот и во германскиот јазик. Притоа предвид беа земени две основни прашања поврзани со анализата: Кои се најважните појдовни точки од кои произлегуваат метафоричните концепти? Во кои семантички области се репродуцираат? Појдовна точка при класификацијата е истражувањето на Мирчевска-Бошева/Делова-Силјанова (2014) кои ги анализирале фраземите во рамките на овие концепти во македонскиот, рускиот и чешкиот јазик. Класификацијата наметна потреба од додавање на други дополнителни концепти со цел да се воочат што повеќе разлики помеѓу двата јазика кај коишто беа утврдени многу повеќе совпаѓања отколку разлики.

Метафората *љубовта е војна* се потпира врз концептот на *љубов* кој е делумно структуриран, објаснет или разбран преку карактеристиките на доменот *војна*. Се работи за делумно совпаѓање на овие два концепти затоа што секоја метафора користи само делови, без притоа да има трансфер на сите карактеристики од доменот *војна* во

доменот љубов, туку само на одредени сегменти или карактеристики (Мирчевска-Бошева/Делова-Силјанова, 2014:79). Корелацијата меѓу овие два концепта се темели врз фактот дека љубовта може да рани, да зароби, да освои, да убие, нешто што е карактеристика на војната и последиците кои таа ги носи со себе. Секоја војна подразбира судир или конфликт помеѓу две или повеќе спротиставени страни, нешто што е присутно и во меѓучовечките односи, на пример партнерите може да се напаѓаат меѓусебно, но и да бидат нападнати од страна. Во сите меѓучовечки односи поврзани со поимот љубов постојат интензивни чувства и емоции и затоа многу често тој интензитет во фразеологијата се пренесува со употребата на оваа метафора и тоа во различни јазици. Мирчевска-Бошева/Делова-Силјанова (2014) нотираат совпаѓање помеѓу овие фраземи во македонскиот, чешкиот и рускиот јазик, а истото се случува при контрастрирањето со германскиот јазик кој не припаѓа на групата словенски јазици.

мак.: *ми то рани срцејѝо, ми то ѝрободе срцејѝо, ми то ѝлени срцејѝо, ми то зароби во срцејѝо, ми то освои срцејѝо*

гер.: *jm. Herz verwunden, jm. (mitten) ins Herz stechen, (ihre Schönheit) fang sein Herz, jn. ins Herz einschliessen, jm. Herz gewinnen/erobern*

Вториот метафорички концепт *љубовѝа е ѝпредмеѝ* е поврзан со чувството на љубов, но овој пат искажано преку материјализација во предмет кој може да се подари, најде, изгуби, уништи и сл. Асоцијацијата на љубовта како кршлив предмет е присутна и во германскиот јазик.

мак.: *ми то гaгe срцејѝо на гланка, ми то скрши срцејѝо*

гер.: *sein Herz ausschütten, jm. das Herz brechen*

Во германскиот јазик компонентите *срце* и *гланка* се јавуваат како дел од друг метафорички концепт со значење *собира храбросѝ*: *sein Herz in die Hand nehmen; sein Herz in beide Hände nehmen.*

Љубовѝа е оѝан како метафора го поврзува интензитетот на чувството на вљубеност со силата на огнот. Оваа аналогија се наоѓа во повеќе фраземи во германскиот јазик, најчесто искажана преку глаголот *ѝори* (герм. *brennen*), кој го прикажува интензитетот љубовта.

мак.: *срце во ѝламен, ми изѝоре срцејѝо*

гер.: *Herz in Flammen, sein/ihr Herz brennt für jn.*

Чувството на љубов е придружено со желбата да се биде постојано во близина на лицето со кои ги делиме или не истите чувства, што е основата на метафората **љубовта е сила** и **љубовта е ѝесна врска**. Овие метафори произлегуваат од свесноста за надворешното опрукужување и природните појави како гравитацијата, електрицитетот, магнетизмот, кои можат да се измерат и дефинираат, а истовремено да се користат како асоцијација отсликувајќи ги интензивните чувства кај човекот.

мак.: *ме влече срцејто кон некојто, ми то ѝриѝиска срцејто*

гер.: *Es zieht mein ganzes Herz mich zu ihm hin (Schiller), jm. das Herz schwer machen*

мак.: *срце во окови, едно срце и душа, слабосѝ ми е, ми лежи на срце, ми ѝприрасна за срце*

гер.: *ein Herz und Seele sein, jn. ins Herz schließen, jm. ans Herz gewachsen sein*

Метафорите кои се користат за изразување страв се мотивирани од физиологијата т.е. од реалната содржина на сликовитите основи на фраземите и фразеолошкото значење поврзано со овие фраземи е во тесна врска со искуството. Човечкото тело и лицето се извор за метафорите поврзани со стравот како емоција, која во психологијата се дефинира како реакција на реална или замислена опасност, неочекувана ситуација или закана. Мирчевска-Бошева/Делова-Силјанова (2014:83) во своето истражување ја издвојуваат метафората **сѝравоѝ како сѝуг** како базична поради сличноста во реакцијата при страв и при студ. Тие велат дека обично овој метафориски модел е најброен, истакнувајќи дека комбинацијата **сѝуг** и **срце** ја има во македонскиот и во рускиот јазик, додека во чешкиот не наишле на соодветен еквивалент.

Во германскиот јазик се јавуваат два еквивалента на македонскиот **срцејто ми семне**, и тоа: *mein Herz friert* и *mein Herz friert ein*.

Сѝравоѝ како вонредна сосѝојба на орѝанизмоѝ како метафора опфаќа тешкотии при функционирањето на организмот и невообичаено функционирање. Во првата подгрупа може да се класифицираат фраземите:

мак.: *срце му скокна од радосѝ/сѝправ, срцеѝо му засѝана, му ѝукна срцеѝо од сѝправ*

гер.: *sein Herz übersprang vor Angst, ihm stockte das Herz, sein Herz sprengte vor Angst*

Во втората подгрупа на невообичаено функционирање припаѓаат фраземите:

мак.: *срце ми слезе во ѝеѝици, срцеѝо ми се качи во ѝрлоѝо*

гер.: *jm. fällt das Herz in die Hosen, das Herz schlug ihm bis zum Halse*

Акцентот на метафората *радосѝа е ѝечносѝ во сад* е врз интензитетот и контролата на аспектите на среќа. Среќата е многу интензивна емоционална состојба која понекогаш не е лесно да се контролира. Интензитетот во оваа метафора е означен со количината на течноста во садот и со способноста или неспособност на субјектот да ја задржи во садот (Kövecses 2010: 98).

мак.: *срцеѝо ми е ѝолно, ми ѝо ѝолни срцеѝо, срцеѝо/душаѝа ми се исѝолни*

гер.: *mein Herz ist voller Freude, etw. erfüllt sein Herz/seine Seele*

При доживувањето радост се забележува невообичаено функционирање на органите во човечкото тело. Ваквите симптоми ја асоцираат оваа состојба со состојбата на болест што е основа за метафората *радосѝа е болесѝ* (Kövecses 2010: 132).

мак.: *срцеѝо ќе ми лейѝне, срцеѝо ќе ми ѝрсне/излеѝа од радосѝ*

гер.: *ihm ging das Herz über vor Freude*

Таѝаѝа е болесѝ како метафора е поврзана со силен емоционален набој кој може да предизвика физиолошки промени кај секоја индивидуа. Надворешната манифестација на оваа емоција е основата на фраземите што изразуваат тага.

мак.: *ми се ѝара срцеѝо/ му се кине срцеѝо, ѝо/ја жеѝна в срце/до срце/во срце,*

до срце ѝо/ја заболе, му крвари срцеѝо, ѝо ѝоѝоди ѝраво во срце

гер.: *etw.zerreißt mein Herz, etw. hat sein Herz heiß gestochen, jm. blutet das Herz, jn. ins Herz treffen*

Тајна е љежина е модел кој е тесно поврзан со претходниот.
мак.: *камен ми љежи на срце, има камен на срце, има трукка в срце/на срце*
гер.: *einen Stein auf dem Herzen haben, etw. liegt ihm/ihr am Herzen*

**Табеларен преглед на сличностите и разликите
на соматските фраземи во компонента срце во
македонскиот и во германскиот јазик**

Заеднички концепти македонски - германски	Метафорички концепти во македонскиот јазик	Метафорички концепти во германскиот јазик
Срцето е сад во кој се влеваат чувствата сад за емоции сад за нешто вредно Срцето е гнездо	Срцето е кревет (интимен сад) <i>Му лејнува на срце.</i> <i>Му лежи на срце.</i>	Срцето е саксија <i>jm. etw. ins Herz pflanzen</i> (мак. <i>некому љосагува нешто во срцејо</i>)
Срцето е тврдина која треба да се освои Срцето е територија		
Срцето е предмет кршлив предмет скапоцен предмет	Срцето е копец. Срцето е конец. <i>Срцејо му се збира како коџец.</i> <i>Срцејо му се врзало во љужд.</i>	Срцето е предмет што може да се носи <i>das Herz auf der Zunge tragen</i> (букв. <i>носи срце на јазик,</i> мак. <i>искрено зборува</i>)
Срцето е супстанца		
Срцето е живо суштество срцето е личност		
Срцето е птица Срцето е борец	Срцето е маж <i>Има машко срце.</i>	
Срцето е цвеќе/цветна градина		

Срцето е поле		Срцето е почва/ земја <i>aus seinem Herzen keine Mördergrube machen</i> (букв. <i>не ѝ прави гроб од своето срце,</i> мак. <i>не си го кайраносувај срцето</i>)
Тагата/страдањето е болест тагата е ранет орган што крвави	Тагата е повреден орган Тагата е отровна супстанца Тагата е долготрајна болест <i>Срце му чемрее/црнее. Срцето му е кайраносано/ иуиумосано. Срцето му е ѝолно со кайран.</i>	
Љубовта е предмет Љубовта е оган Љубовта е сила Љубовта е тесна врска		Љубовта е губење контрола <i>sein Herz (an jn.) verlieren</i> (букв. <i>го изгуби срцето ѝо некојо,</i> мак. <i>ја изгуби глвата ѝо некојо</i>)
Емоциите се извор на енергија позитивните емоции се топлина недостатокот на емоции е студ интензивните емоции се пламен стравот е студ радоста е топлина	Силниот копнеж е оган Болката е оган. <i>Срце му изгоре ѝо неа. До срце го изгоре.</i>	
Стравот е вонредна состојба на организмот		

Чувствата се живи суштества		Чувствата се растенија <i>jm. etw. ins Herz pflanzen</i> (букв. засадува некому нешто во срцејто)
Негативните емоции се тежина Тагата е тежина	Негативните емоции се глодар <i>Му то тризе срцејто. Му то јаге срцејто.</i>	
Радоста е лесна Радоста е течност во сад Радоста е болест		
Позитивните чувства се горе		
Стравот е долу <i>Срцејто му ошце/слезе во шејницие. jm. rutscht das Herz in die Hose</i>		
		Туѓата надмоќ значи да си долу <i>jemandem das Herz abdrücken</i> (букв. <i>му то ошчеаши срцејто. мак. му то ошчовари срцејто</i>)
	Многу е добро Малку е лошо <i>Пушиа срце. Сшега срце.</i>	Белото е добро Црното е лошо <i>ein weißes Herz haben.</i> (букв. има бело срце) <i>ein schwarzes Herz haben.</i> (букв. има црно срце)
Широчината е добра Теснотијата е лоша	Радоста е широчина Грижата е теснотија <i>Од сè срце и душа. Ошвора срце. Сшега срце.</i>	

Симпатијата е физичка блискост <i>Прирасна за срце</i> <i>jm. ans Herz gewachsen sein</i>		
Негативното е темно Позитивното е светло		
	Храна-метафори • осветата е храна • гладот е состојба • чувствата се храна <i>Срце ѿ изело <да би ѿ>. (клетва)</i> <i>На ѿладно срце.</i> <i>Ми ѿ нарани срцеѿо (душаѿа.)</i>	
Чувствата се нешто што е сокриено		
Недостатокот на чувства е мачнина		
Негативните чувства се нешто што е насобрано <i>seinem Herzen Luft machen</i> (букв. ѿ ѿровеѿрува срцеѿо, мак. му олесна на срцеѿо)		
		Прегледот е медицинска дијагноза <i>jm./etw. auf Herz und Nieren prüfen</i> (букв. ѿреѿлегува до срце и бубрези, мак. ѿемелно ѿреѿлеува)

Заклучок

Доколку се погледне анализата и прегледот на метафоричките концепти на фраземите со компонента *срце* во двата јазика може да се забележат многу совпаѓања и универзалност во однос на сличноста на значењата и сликите кои се наоѓаат во основата на фраземите. Во

голема мера се работи за исти или слични метафорички концепти, иако се работи за два јазика кои не припаѓаат на исто јазично семејство. Целта на анализата беше предизвикот да се одговори на прашањето дали двата јазика кои не припаѓаат на исто јазично семејство имаат сличности кога се работи за овој вид фраземи и дали постојат разлики. Кај најголем дел од примерите се забележуваат совпаѓања кои се антрополошки поткрепени. Разликите кои се јавуваат помеѓу двата јазика се дополнетите метафорички концепти како на пример: *срцеѝо е креветѝ, койѝец, конец, маж* кои ги има во македонскиот јазик за разлика од германскиот каде што се забележуваат други концепти: *срцеѝо е саксија, ѝочва и ѝредметѝ којѝиѝо може да се носи*. Интересен е примерот во македонскиот јазик *има машко срце* со значење *храбар човек*, преземен од Фразелозкиот речник на македонскиот јазик, кој ги отсликува традиционалните патријархални односи во општеството. Во македонскиот јазик се забележуваат многу архаични фраземи како *срце му се збира како койѝец, срцеѝо му е каѝтраносано* и една клетва *срце ѝо изело <да би ѝо>, срце да/ке ѝо изеде!*, како и концептот поврзан со храната *на ѝладно срце, ми ѝо нарани срцеѝо (душаѝа)*, кој отсуствува во германскиот јазик. Во германскиот јазик паѓаат в очи концептите поврзани со контрола и темелност. Првиот метафорички концепт е *љубовѝа како ѝубење конѝирола: sein Herz (an jn.) verlieren* (букв. *ѝо изѝуби срцеѝо ѝо некоѝо*, мак. *ја изѝуби ѝлаваѝа ѝо некоѝо*) каде што може да се забележи замена на членот *срце* со *ѝава* во македонскиот јазик, а вториот е концептот *ѝреѝлегоѝ е медицина дијагноза: jn./etw. auf Herz und Nieren prufen* (букв. *ѝреѝлегува до срце и бубрези*, мак. *ѝемелно ѝреѝлегува*). Освен овие концепти кои ги нема во македонскиот јазик, во германскиот јазик се јавуваат и: *чувсѝиваѝа се расѝиенија, ѝуѝаѝа надмоќ значи да си долу и белоѝо е добро, а црноѝо е лошо*. За разлика од германскиот, во македонскиот нема *црно* и/или *бело срце*. Во однос на емоциите во македонскиот се забележуваат повеќе концепти поврзани со радоста, тагата, копнежот, болката, грижата и страдањето, како и еден концептот наречен *неѝаѝивниѝе емоѝии се ѝлодар: му ѝо ѝризе срцеѝо. му ѝо јаде срцеѝо*.

Користена литература:**на кирилица:**

Велковска, Снежана, 2008, *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Велковска, Снежана/Конески, Кирил/Цветковски, Живко, 2011, *Толковен речник на македонскиот јазик Р-С, том V*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Мирчевска-Бошева, Биљана/Делова-Силјанова, Јасминка, 2014, „Соматските фраземи и емоциите во чешкиот, во рускиот и во македонскиот јазик“, *Зборник на трудови од V македонско-чешка научна конференција по повод jubилејот 65 години по чешки јазик и книжевност, Скопје, 17–18 мај 2012*: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“. 77–88 стр.

Ширилов, Ташко, 2009, *Фразеолошки речник на македонскиот јазик Р-Ш, том III*, Скопје: Огледало.

Официјален дигитален речник на македонскиот јазик < <https://makedonski.gov.mk/>> пристапено на: 4.4.2022.

на латиница:

DUDEN Band 11. *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage*. Mannheim 2002. Földes, Csaba. 1985. „Über die somatischen Phraseologismen der deutschen, russischen und ungarischen Sprache. Versuch einer konfrontativen Analyse“. *Germanistisches Jahrbuch DDR-UVR*, 18–40 стр.

Földes, Csaba, 1996, *Deutsche Phraseologie kontrastiv. Intra- und interlinguale Zugänge*. Heidelberg: Groos.

Greciano, Gertrud. 1998b. „Zur Phraseologie des Herzens.“ DURCO, Peter (Hg.).1998. *Europhras '97. Phraseology and Paremiology*, 144–150 стр.

Kövecses, Zoltán, 2010. *Metaphor: A Practical Introduction, 2nd Edition*, Oxford University Press.

Krohn, Karin, 1994, *Hand und Fuß. Eine kontrastive Analyse von Phraseologismen im Deutschen und Schwedischen*, Acta Universitatis Gothoburgensis. Surte.

Lakoff, George/Johnson, Mark, 2003, *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.

Schemann, Hans, 1993, *Deutsche Idiomatik. Die deutschen Redewendungen im Kontext*, Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung. Stuttgart.

Bisera STANKOVA

**METAPHORICAL CONCEPTS OF THE SOMATISM *HEART* IN
MACEDONIAN AND GERMAN**

Summary

Phraseology is a reflection of mentality, culture, social development and the way speakers perceive the world. Somatisms, as phraseological units that contain a reference to at least one part of the body, have a particularly important place in phraseology. This article is an attempt to analyse the somatism “Heart” in Macedonian and German, in order to determine the similarities and differences between the two languages. This is achieved by using and supplementing the metaphorical concepts of Lakoff and Johnson (2004) that extend the concept of the metaphor beyond the classical rhetorical definitions and indicate that metaphorical expressions usually suggest cognitive patterns known as metaphorical concepts, that express different emotions such as love, fear, joy, sadness etc.